

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА **до проєкту Закону України**

«Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою удосконалення законодавства щодо відповідальності за міжнародні злочини шляхом гармонізації з Римським статутом Міжнародного кримінального суду»

1. Мета

Основною метою законопроекту є узгодження положень Кримінального кодексу України щодо відповідальності за найбільш тяжкі міжнародні злочини, передусім за злочин агресії та воєнні злочини, з нормами міжнародного кримінального права, зокрема з нормами Римського статуту Міжнародного кримінального суду (РС МКС), на виконання ст. 8 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами від 2014 року.

2. Обґрунтування необхідності прийняття акта

21 серпня 2024 року Україною ратифіковано РС МКС, у зв'язку з чим Законом України 4012-ІХ від 09.10.2024 доповнено КК України низкою положень, зокрема злочинами проти людяності (стаття 442-1) та кримінальною відповідальністю військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників (стаття 31-1).

Разом із цим стаття 438 КК України була уточнена мінімально, а зміст ст. 437 КК України не зазнав змін узагалі, хоча обидва ці положення потребують подальшої гармонізації з нормами міжнародного права для забезпечення належної та визначеної практики кримінального переслідування за міжнародні злочини.

Так, наразі чинна редакція ст. 437 КК України не відповідає визначенням злочину агресії, закріпленим у ст. 8bis РС МКС, а також ст. 2 Статуту Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України. Вказані невідповідності ускладнюють належну кримінальну правову кваліфікацію актів агресії з урахуванням сучасних положень міжнародного права та не сприяють ефективному міжнародному співробітництву з цих питань.

Також не узгоджено з положеннями міжнародного кримінального права чинну редакцію ст. 438 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за воєнні злочини. Відсутність закріпленого у законі конкретного переліку діянь (каталогу), що є воєнними злочинами, не забезпечує криміналізації всіх діянь, що визнаються воєнними злочинами згідно з міжнародним правом, не сприяє правовій визначеності та невиправдано ускладнює кримінальне переслідування за їх вчинення.

На відміну від ст. 8 РС МКС, де міститься конкретний перелік діянь (каталог), що є воєнними злочинами, ст. 438 КК України по суті є бланкетною, оскільки переважна більшість воєнних злочинів кваліфікуються як інші

порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Унаслідок цього такі поширені воєнні злочини, як незаконне позбавлення волі, незаконна депортація або переміщення, розграбування, сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, умисне спрямування нападів на цивільне населення як таке або на окремих цивільних осіб, умисне спрямування нападів на цивільні об'єкти, непропорційні напади тощо, не отримують самостійної кваліфікації, а охоплюються неконкретним формулюванням бланкетного характеру. Це викликає складнощі при кваліфікації воєнних злочинів та їх розмежуванні між собою. Крім того, такий стан справ не забезпечує належної диференціації караності воєнних злочинів.

В умовах міжнародного збройного конфлікту, спричиненого агресією РФ проти України, приведення положень законодавства України про кримінальну відповідальність у відповідність з вимогами міжнародного кримінального права, передусім РС МКС, є надзвичайно важливим питанням, що потребує вирішення.

Завданням держави є належна криміналізація порушень міжнародного гуманітарного права (МГП), зокрема конкретизація забороненої поведінки, реагування на істотні і масштабні порушення МГП та забезпечення посилення дотримання його норм.

3. Основні положення акта

Проектом пропонується внести зміни до статей 437, 438 КК України з метою їх узгодження з положеннями РС МКС щодо злочину агресії та воєнних злочинів.

За основу оновленої редакції ст. 437 КК України взято ст. 8bis РС МКС, яка передбачає відповідальність за планування, підготовку, ініціювання або вчинення акту агресії.

У примітці до статті закріплено визначення акту агресії, критерії суб'єкта злочину, а також положення щодо тлумачення термінів з урахуванням вимог міжнародного права.

Запропонована редакція статті відповідає вимогам ст. 8bis РС МКС, однак разом із цим урахує підходи до кримінальної відповідальності за злочин агресії, що сформувалися в українській правовій системі впродовж років російської збройної агресії проти України, відступ від яких є небажаним з міркувань національної безпеки та кримінально-правової політики.

У Проекті пропонується закріпити визначення суб'єкта злочину агресії як особи, яка спроможна фактично здійснювати контроль за політичними чи військовими діями держави або керувати ними, чи особи, яка спроможна істотно впливати на політичні, військові, економічні, фінансові, інформаційні та інші процеси у власній державі чи за її межами або керувати конкретними напрямками політичних чи воєнних дій.

Такий підхід заснований на правовій позиції Великої Палати Верховного Суду, висловленій 28 лютого 2024 року в постанові № 415/2182/20. Хоча він і передбачає ширше визначення суб'єкта злочину агресії, ніж це передбачають

джерела міжнародного права, він ураховує реальний хід агресії РФ, а відступ від нього у бік вужчого (лідерського) розуміння суб'єкта злочину агресії призведе до декриміналізації діянь значної групи російських посадовців, що видається небажаним з міркувань національної безпеки та кримінально-правової політики.

З аналогічних причин Проектом не пропонується запровадження обмежень щодо лідерського статусу співучасників злочину агресії, тобто підбурювачів, організаторів чи пособників.

Визначення акту агресії враховує положення ст. 8bis РС МКС, статті 3 Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 3314 (XXIX) від 14 грудня 1974 року, разом з цим зберігаючи визначення ведення агресивної війни або агресивних воєнних дій з чинної редакції статті як форму акту агресії. Міжнародно-правові акти передбачають протиправність планування, підготовки, ініціювання або вчинення акту агресії, однак недостатньо чітко враховують обставини, коли акт агресії вже вчинений і фактично відбувається агресивна війна. Агресія РФ проти України триває з 2014 року, а отже, значна кількість діянь має кваліфікуватись як ведення агресивної війни або агресивних воєнних дій. Виключення цих форм об'єктивної сторони кримінального правопорушення негативно вплине на можливість кримінального переслідування за цей злочин.

Такі зміни узгоджуються зі Статутом Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України та не суперечать ст. 7 ЄКПЛ.

Таким чином, запропонована редакція ст. 437 КК України втілює положення РС МКС та додатково враховує політико-правову ситуацію, яка склалася в Україні, забезпечує кримінальне переслідування на національному рівні, а її зміна призведе до часткової декриміналізації протиправних діянь.

Пункт 3 примітки до статті 437 КК України має сприяти послідовному та коректному тлумаченню статей КК України, які передбачають відповідальність за міжнародні злочини.

Занадто вузьке тлумачення цих положень правозастосовними органами створюватиме ситуацію, коли Україна обмежить власну юрисдикцію щодо кримінального переслідування та покарання винуватців цих злочинів, тобто неналежно виконуватиме взяті на себе міжнародно-правові зобов'язання. Натомість невиправдано широке тлумачення створюватиме ризик засудження, яке було для обвинувачених непередбачуваним у розумінні статті 7(1) Європейської конвенції з прав людини. За загальним правилом, положення передбачає комплексне врахування джерел (міжнародних договорів, звичаєвого міжнародного права та практики міжнародних кримінальних трибуналів), які були чинними на момент вчинення особою діяння, при тлумаченні статей 437–438⁴, 442, 442-1 КК України.

Винятком є випадки, коли з положень КК України прямо випливає необхідність тлумачення відповідного терміна в інший спосіб. Наприклад, зважаючи на те, що в п. 2 примітки до статті 437 КК України суб'єкта злочину агресії за міжнародним правом пропонується визначити ширше, ніж за міжнародним правом, тлумачення змісту окремих форм вчинення цього злочину

не може надавати цим формам такого змісту, що відповідав би міжнародному праву, але при цьому суперечив би п. 2 примітки до статті 437 КК України.

Проектом пропонується виокремлення чіткого переліку конкретних складів воєнних злочинів (каталогу), що розподілені між п'ятьма статтями за безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення. Це воєнні злочини, які спрямовані проти особи, проти власності, полягають у застосуванні заборонених міжнародним гуманітарним правом методів війни, полягають у застосуванні заборонених міжнародним гуманітарним правом засобів ведення війни, спрямовані проти культурних цінностей.

Каталогом охоплено максимально широке коло діянь, що визнаються воєнними злочинами згідно з міжнародним правом, зокрема всі злочини, передбачені ст. 8 РС МКС. Найменування злочинів адаптовані з урахуванням офіційних перекладів українською мовою офіційних текстів англійською мовою РС МКС, Елементів злочинів РС МКС, інших джерел міжнародного права, а також юридичної техніки та термінології, які застосовуються в КК України.

Кожна зі статей містить принаймні один основний склад кримінального правопорушення. Основні склади воєнних злочинів за Проектом характеризуються множинністю форм їх вчинення, що позначаються окремими пунктами відповідної частини статті. Кожна зі статей містить принаймні один кваліфікований склад кримінального правопорушення. Типовою кваліфікуючою ознакою є спричинення загибелі людини, зміст якої розкривається в пункті 4 примітки до статті 438 КК України з урахуванням усталеного змісту цієї ознаки в законодавстві України про кримінальну відповідальність, а також підходів міжнародного кримінального та гуманітарного права.

Пропонується підвищити покарання за окремі воєнні злочини (від 8 до 15 років позбавлення волі). Наразі навіть у випадках вчинення значної кількості епізодів воєнних злочинів, наприклад катування, нелюдського поводження, зґвалтування тощо, коли жоден з них не кваліфікується за ч. 2 ст. 438 КК України, максимальний розмір покарання обмежений верхньою межею покарання у виді 12 років позбавлення волі.

У межах окремих статей злочини згруповані за ознакою вчинення в умовах міжнародного та неміжнародного збройних конфліктів. Проект заснований на об'єднанні в межах одного складу злочину контексту міжнародного та неміжнародного збройних конфліктів, де це можливо. Однак при цьому не допускається звуження обсягу кримінальної відповідальності порівняно з міжнародно-правовим визначенням злочину.

Проектом ураховано, що коло серйозних порушень МГП не вичерпується переліком, наведеним у статті 8 РС МКС, однак такі діяння вчиняються РФ у ході агресії проти України. У зв'язку з цим у каталозі передбачено діяння, що визнаються воєнними злочинами згідно з міжнародним правом, наприклад напад на установи, що містять небезпечні сили, примусове нав'язування громадянства окупаційною владою населенню окупованої території або напад, основною метою якого є тероризування цивільного населення.

Також Проект заснований на ідеї прогресивного розвитку каталогу

воєнних злочинів за міжнародним кримінальним правом, що враховував би особливості збройного конфлікту в Україні та специфічних для українського контексту викликів у правовому регулюванні, а також розвитку МГП після укладення РС МКС.

Наприклад, у п. 9 ч. 3 ст. 438 Проекту передбачено відповідальність за набір або вербування особи, яка не досягла вісімнадцяти років, до складу збройних сил чи інших державних військових формувань або інших, крім державних, формувань (груп), що беруть участь у збройному конфлікті, використання такої особи для активної участі у конфлікті, а також пропаганда, спрямована на забезпечення вступу таких осіб на військову службу на боці супротивної сторони конфлікту.

Запропонована редакція відрізняється від ст. ст. 8(2)(b)(xxvi) та 8(2)(e)(vii) РС МКС, передбачаючи відповідальність за ширший перелік діянь (залучення до активної участі у конфлікті та пропаганда), а також підвищений вік потерпілого (18 років замість 15 років). Такі зміни відповідають реальній суспільній небезпечності діяння, оскільки діти мають бути захищені від всіх форм залучення до конфлікту, а вік захисту необґрунтовано обмежувати 15 роками, а також базуються на відповідних заборонах МГП і розвитку норм міжнародного права щодо захисту дітей.

Крім того, Проект ураховує масштабні та систематичні порушення РФ норм міжнародного гуманітарного права щодо захисту культурних цінностей, що зумовлює необхідність конкретизації та вдосконалення кримінальної відповідальності за воєнні злочини проти культурної спадщини України. РС МКС переважно оперує загальними кваліфікаціями воєнних злочинів, які охоплюють посягання на культурні цінності, хоча існують спеціальні міжнародно-правові норми, встановлені Гаазькою конвенцією 1954 року про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту та її Протоколами 1954 і 1999 років. Другий протокол 1999 року визначає перелік істотних порушень Конвенції 1954 року та її Протоколів, щодо яких держави-учасниці Протоколу повинні вживати таких заходів, які можуть виявитися необхідними, для їх визнання кримінальними злочинами згідно з її національним законодавством. Ці істотні порушення імplementовано до складів воєнних злочинів, передбачених статтею 438-4 Проекту. Крім того, з огляду на загрозу, яку створюють дії РФ, спрямовані на знищення культурної ідентичності та привласнення культурної спадщини Українського народу, частина перша статті 438-4 криміналізує діяння, заборонені статтею 9 Другого протоколу 1999 року.

Оскільки передбачені цим Проектом зміни до розділу XX Особливої частини Кримінального кодексу України не скасовують кримінальної протиправності діянь, не пом'якшують кримінальної відповідальності та не поліпшують становища особи, то у його тексті пропонується передбачити, що кримінальні провадження, розпочаті за статтями 437 та 438 КК України в редакціях, чинних на момент набрання ним чинності чи чинних раніше, не підлягають закриттю, у цих провадженнях у зв'язку з набранням чинності цим Законом правова кваліфікація діяння не змінюється, а особи, засуджені на

момент набрання чинності цим Проектом на підставі статей 437 та 438 КК України, не підлягають звільненню від відбування покарання в порядку частин другої та третьої статті 74 КК України.

Проект ураховує, що наразі органами правопорядку обліковано понад 200 тисяч воєнних злочинів, тому внесення будь-яких змін до ст. 438 КК України не повинно призвести до унеможливлення кримінального переслідування за їх вчинення, а тим більше скасовувати кримінальну відповідальність.

З цих міркувань у кожній статті 438–438-4 Проекту залишено таку форму об'єктивної сторони кримінального правопорушення, як віддання наказу, що передбачена чинною редакцією ст. 438 КК України.

Також у п. 6 ч. 2 ст. 438-2 Проекту пропонується зберегти наявну в чинній ст. 438 КК України форму об'єктивної сторони кримінального правопорушення у вигляді інших порушень норм міжнародного гуманітарного права, передбачених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, за відсутності ознак злочинів, зазначених у статтях 438–438-4 цього Кодексу. Збереження вказаного пункту підкреслює відсутність декриміналізації будь-яких воєнних злочинів, передбачених чинною редакцією ст. 438 КК України, у зв'язку із запропонованими цим Проектом змінами до КК України, однак його застосування можливе лише у виняткових випадках вчинення воєнних злочинів, не передбачених іншими пунктами каталогу.

Проект також передбачає виключення статей 432–433 та внесення змін до статті 434 КК України. Зазначені зміни мають на меті усунути невинуватити дублювання змісту між положеннями КК України щодо відповідальності за військові кримінальні правопорушення та положеннями КК України щодо відповідальності за воєнні злочини. Варто зазначити, що внесення вказаних вище змін не призведе до декриміналізації поведінки. Діяння, що на сьогодні охоплюються статтями 432–434 (тим фрагментом останньої статті, який пропонується виключити) КК України, у разі прийняття законопроекту будуть охоплюватися або положеннями КК України щодо воєнних злочинів (наприклад, розбій, вчинений щодо населення в районі воєнних дій, якщо він скоєний суб'єктом військових кримінальних правопорушень стосовно громадянина протилежної сторони міжнародного збройного конфлікту), або положеннями КК України щодо загальнокримінальних правопорушень (наприклад, розбій, вчинений щодо населення в районі воєнних дій, якщо він скоєний суб'єктом військових кримінальних правопорушень стосовно громадянина України).

Проект передбачає доповнення Прикінцевих та перехідних положень КК України окремим положенням, яке дає можливість для кримінального переслідування та покарання осіб за діяння, які на час їх вчинення вже визнавалися злочином агресії, злочинами проти людяності, воєнними злочинами чи злочином геноциду, але ще не визнавалися кримінально протиправними згідно з кримінальним законодавством України. Прийняття цього положення та його подальше застосування цілком узгоджується зі статтею 7(1) Європейської конвенції з прав людини від 1950 року, згідно з якою нікого не може бути

визнано винним у вчиненні будь-якого кримінального правопорушення на підставі будь-якої дії чи бездіяльності, яка на час її вчинення не становила кримінального правопорушення згідно з національним законом або міжнародним правом, що неодноразово підтверджував у своїх рішеннях Європейський суд з прав людини (див., наприклад, рішення в справах *Kolk and Kislyiy v. Estonia* (2006), *Penart v. Estonia* (2006), *Kononov v. Latvia* (2010)). Аналогічне положення міститься також у статті 15(1) Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 1966 року.

Немає підстав вважати, що положення, яке пропонується, суперечить ч. 2 ст. 58 Конституції України, хоча останнє буквально передбачає, що ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення. Якщо це положення справді б передбачало абсолютну гарантію від засудження за діяння, яке на час його вчинення не визнавалося законом України кримінальним правопорушенням, хоча й визнавалося злочином за міжнародним правом, це, по суті, означало б, що ЄКПЛ є неконституційною в тому фрагменті її статті 7(1), який допускає протилежне. Утім, висновок Конституційного Суду України, яким би стаття 7(1) ЄКПЛ визнавалася неконституційною, відсутній. З цього презумптивно випливає конституційність зазначеного конвенційного положення, а отже, і конституційність засудження та покарання особи за діяння, що на час його вчинення визнавалося злочином за міжнародним правом, але ще не визнавалося кримінальним правопорушенням за кримінальним правом України.

До того ж в абз. 1 пункту 2 мотивувальної частини рішення КСУ у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статті 58 Конституції України, статей 6, 81 Кримінального кодексу України (справа про зворотну дію кримінального закону в часі) від 19.04.2000 № 6-рп/2000 зазначено, що: «Закріплений у Конституції України принцип неприпустимості зворотної дії в часі законів та інших нормативно-правових актів узгоджується з міжнародно-правовими актами, зокрема Міжнародним пактом про громадянські та політичні права (стаття 15), Конвенцією про захист прав і основних свобод людини (стаття 7)». Якби міжнародно-правовий аспект принципу законності суперечив би статті 58 Конституції, про жодну відповідність не йшлося б.

У практичній площині прийняття положення, яке пропонується, вкрай важливе для забезпечення ефективного кримінального переслідування та покарання злочинів проти людяності, вчинених представниками держави-агресора, адже певні патерни поведінки, що їх можна тлумачити як прояви широкомасштабного чи систематичного нападу на цивільне населення (наприклад, повторювані акти насильства щодо цивільного населення, масові депортації, обстріли критичної інфраструктури), по суті, сформувалися ще у 2014–2024 роках до набрання чинності статтею 442-1 КК України. За відсутності положення, що пропонується, органи досудового розслідування вимушені штучно зосереджувати свою увагу лише на подіях, які сталися після набрання чинності вказаною статтею.

Крім того, Проектом передбачено внесення змін до ст. 216 КПК України з метою визначення підслідності оновленої групи статей 438–438-4 КК України. За загальним правилом, досудове розслідування кримінальних правопорушень, що передбачені ст. 438 КК України, здійснюють слідчі органів безпеки.

Водночас пропонується спростити порядок визначення підслідності у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, передбачених статтями 438–438-4, 442-1 КК України, надавши повноваження Генеральному прокурору (особі, яка виконує його обов'язки) або уповноваженим ним прокурорам право визначити підслідність або доручити здійснення досудового розслідування іншому органу досудового розслідування, як це наразі передбачено у ч. 1 ст. 615 КПК України щодо кримінальних правопорушень, передбачених статтями 407 та 408 КК України.

Указані зміни зумовлені тим, що чинний порядок, визначений ч. 5 ст. 36 КПК України, дає право доручити здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, у тому числі слідчому підрозділу вищого рівня в межах одного органу, лише Генеральному прокурору (особі, яка виконує його обов'язки), керівникам обласних прокуратур, їх першим заступникам та заступникам виключно у разі неефективного досудового розслідування або за наявності об'єктивних обставин, що унеможливають функціонування відповідного органу досудового розслідування чи здійсненням ним досудового розслідування в умовах воєнного стану.

Указаний порядок потребує здійснювати досудове розслідування у кримінальному провадженні тим органом, до підслідності якого належить кримінальне правопорушення, доки керівником прокуратури відповідного рівня не буде встановлено неефективності досудового розслідування чи інших передбачених законом обставин.

Разом із тим, ураховуючи кількість вчинюваних воєнних злочинів, способи та територіальне поширення їх вчинення, а також час, необхідний для вивчення кожного кримінального провадження для надання оцінки ефективності досудового розслідування, доцільно надати прокурору–процесуальному керівнику повноваження визначати орган досудового розслідування щодо кримінальних правопорушень, передбачених статтями 438–438-4, 442-1 КК України, без обов'язкового встановлення неефективності досудового розслідування. З метою забезпечення однакового застосування прокурорами запропонованої норми КПК України про доручення досудового розслідування щодо кримінальних правопорушень, передбачених статтями 438–438-4, 442-1 КК України, іншому органу досудового розслідування Генеральний прокурор може врегулювати це питання, користуючись повноваженнями, передбаченими Законом України «Про прокуратуру».

Такі зміни сприятимуть належному плануванню досудового розслідування, його ефективності, врахуванню навантаження органів досудового розслідування та пріоритетних напрямів, дотриманню розумних строків.

4. Правові аспекти

Законодавство України у сфері регулювання проєкту Закону включає такі акти законодавства, як Конституція України, Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, а також низку чинних для України міжнародних договорів, серед яких Женевські конвенції про захист жертв війни від 1949 року з Додатковими протоколами до них від 1977 і 2005 років, IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 1907 року, Гаазька конвенція від 1954 року про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту з Протоколами від 1954 і 1999 років, Статут Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України від 2025 року, Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами від 2014 року.

5. Фінансово-економічне обґрунтування

Реалізація проєкту Закону не потребуватиме додаткових фінансових витрат з Державного бюджету України, оскільки забезпечуватиметься у межах коштів, призначених у Державному бюджеті України на утримання органів державної влади, які безпосередньо братимуть участь у його виконанні.

6. Оцінка відповідності

У проєкті Закону відсутні положення, що стосуються зобов'язань України у сфері європейської інтеграції; впливають на забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; містять ризики вчинення корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних з корупцією; створюють підстави для дискримінації.

7. Прогноз результатів

Прийняття проєкту Закону забезпечить необхідний рівень узгодження законодавства України з положеннями Римського статуту Міжнародного кримінального суду щодо кримінально-правового переслідування за міжнародні злочини (злочин геноциду, злочин агресії, злочини проти людяності та воєнні злочини), а також підвищити ефективність розслідування і притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених статтями 437–439, 442, 442-1 КК України в редакції проєкту Закону.

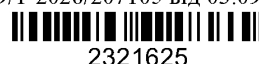
Проєкт Закону не належить до регуляторних актів і його реалізація не вплине на розвиток регіонів, ринок праці, громадське здоров'я, екологію та навколишнє природне середовище.

Народні депутати України

ЄАС ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
Підписувач: Бакумов Олександр Сергійович
Сертифікат: 04AF212836405D9904000000F7C82E00FB3BED00
Дійсний до: 19.01.2028 0:00:00

Апарат Верховної Ради України
374д9/1-2026/207105 від 03.09.2026

2321625